

İsbnbul Arkeoloji Müzelerinin Eski Şark Eserleri Müzesi bölümünde 3235 envanter numarasına kayıtlı olarak teşhir edilen Adab (bugünkü Bismaya) (1) kralı Lugaldalu'nun heykeli yeryüzünde kime aidiyeti bilinebilen en eski heykel olma.,1 dolayısıyla hususi bir kıymet arzeden çok mühim bir esiki eserdir.

Bu heykel, Şikago Üniversitesi adına E. J. fümks'in idaresindeki heyet tarafın - dan 12 Aralık 1904 de başlayan Bismaya kazısından elde edilmiştir. Bu araştırmalarda hiç de sistematik ve dikkatli metod - larla hareket edilmiyerek daha ziy,ade kısa zamanda çok es,er elde etmek gayesi göze - tilerek arkeolojik ve ilmi esaslar ihmal edilmiştir. Buna ilaveten hafirin sonradan tamamıyla meydana çıkan kötü niyet ve bozuk ps koloji ile hareketi işi tamamıyla sekteye uğratmıştır. Nitekim aradan daha bir sene geçmeden E. J. Banks'in işten el çektilmesi üzerine yine Şikago Üniver - tesi Profesörlerinden R. F. Harper namına değiştirilen ve uzatılan resmi müsaade ile kazı bir müddet daha devam ettirilmiştir. Zaman itibariyle kısa sürmekle beraber., maceralı safhalar arzeden E. J. Banks'ını araştırmaları bilahare bir rapor (2) veni - hayet 1912 de bir kitap halinde neşredil - miştir (3). Bunlardan başka hiçbir neşri - yat yapılmamıştır (4).

(1) Bismaya Bağdatın cenbunda eski Diva - niye Sancağının Elbedir Nahiyesinin 10 kilo - metre kadar cenubu şarkisinde kain olup 15 er metre yükseklikteki 30 kadar tepeden ibaret bir kazı yeri ve İrak harabelerinin en büyüğüdür.

(2) E. J. Banks, A. J. S. L. XX, 59.

(3) E. J. Banks, Bismaya or the lost City of Adab.

(4) Şikago Üniversitesi Şark Enstitüsü Profesörlerinden I. J. Gelb son zamanlarda bu kazıdan elde edilen eserlere ait bir neşriyat ha -

12 Aralık 1904 de başlayan Bismaya kazısının daha ilk günlerinde meydana çı - kan iki ayrı yapı tabakası nazarı dikkali celbetmiş ve bunlardan birisinin mabet, diğeri de saray olarak tavsif edilerek bı binalara ait iç odalar kazılmağa başlan - mıştı (.5). Mevzuumuz olan heykel bu ma - bet odalarından birinin topnrktan üç met - re derinlikte başsız ve ayakları kısmen kı - rık olar.ak meydana çıkmıştır (6). Kıruk ayak - !.ar da bir müddet sonra aynı yerdeki topraktan çıkarılmış ve hafriyata devam olunarak baş da bulunmuştur (7).

İstanbul Arkeoloji Müzeleri evrak ve dosya Irşivinde bulunan Bismaya hafriya - tı dosyasında (8) hafriyatta komiser ola - rak bulunan Ahmet Haydar Beyin (9) haf - riyat r,1.fhalarını günü gününe aJksettiren birçok yazı ve kıymetli raporları vardır. Bunbrdan heykelin bulunuşundan müzeye nakledi!i ine kadar devam eden vakaları öğrenmek ve tesbit etmek mümkün - dür (10). Burada sırası gelmişken Osman Hamdi Beyin çok büyük bir cesareti mede - niye göstererek İstanbul'daki Amerikan

zırlamakta olduğunu bu tarihten altı sene evvel İstanbulda bulunduğu zaman ifade etmiş ve bu maksatla Eski Şark Eserleri Müze3indeki Bis - maya eserlerini de tesbit ederek listesini hazırlamıştı.

(5) E. J. Banks'in yukarıdaki eserleri.

(6) İstanbul Arkeoloji Müzeleri eski harfi - yat dosyaları No. 8.

(7) İstanbul Arkeoloji Müzeleri eski harfi - yat dosyaları No. 8.

(8) İstanbul Arkeoloji Müzeleri eski harfi - yat dosyaları No. 8.

(9) İstanbul Arkeoloji Müzelerinden 1940 da emekliye ayrılan ve uzun seneler bu Müzeye büyük hizmetlerde bulunan B. Haydar Sümer - kan.

(10) 1904 Mayıs ayında havaların fazla sı - caklığı dolayısıyla harfiyat muvakkaten tatil e -

Sefiri Leichsmon'u müzeye davet ile vaziyeti anlatıp Sefiri mahcup ederek heykelin i:ırlesi hakkında kanaat ve mufai-kati- ni temin etmiş olmasını da şükranla kaydetmek lazımdır (11).

Bu izahattan sonra Mezopotamya'nın en eski sitelerinden olan Adab'ın kral listelerinde (12) ismine rastlanmayan kralı Lugal dalu'yu bu heykel v.as,ıtasiyle öğrenmiş bulunduğumuzu tebarüz ettirmek lazımdır. Bu itibarla da ehemmiyeti büyük olduğundan şimdiye kadar neşredilen muhtelif sanat ve kültür kitaplarında, hatta el kitaplarında bol bol bahsedilmiş olması-

dilmiş, o zamana kadar bulunan eserler kazı yeri civarındaki odaya kilitlenerek ve mahalli hükümete haber verilerek muhafazaları Elbedir Aşiretinden sekiz bekçiye tevdi edilmişti. 6 Eylül 1904 de kazılara başlanmak üzere dönüldüğü zaman bu odanın arka duvarı delinerek heykel ve diğer bazı eserlerin çalındığı anlaşılma- kta. Yapılan ilk tahkikat neticesinde müteca- sirlere hafirin hizmetçisi Ahmet ile Bağdat Amerikan Konsolos Vekilinin kavası Hüseyin Ağa isminde birisi olduğu anlaşılmiştir. Şöyleki Hafir Bağdatta iken Elbedir aşiretinden Abbas Belhi namıyla birisiyle mektuplaşarak Kabile Şeyhi Şeyh Süfyan'ında yardımını temin edip hizmetçisi Ahmed ile Konsolosluk kavası Hüseyini ve bir mekkareciyi geceleyin kazı yerine göndererek ve oradaki bekçileri de Şeyhin kor- kusu ile kandırarak odanın duvarını deldirip eserleri yine geceleyin 60 kilometre mesafedeki Kütülammarede Hacı Hasan Hanına aşırarak vekili umuru İsa Çelebiye ulaştırmıştır. Bu hırsızlık yapılırken hırsızlığın Aşiret eşkiyası tarafından yapılmış olduğu zannı hatıra gelebilsin diye odadan başka civardaki kalenin bazı kapı ve duvarları da yıktırılmıştır. Bu sırada hafirin ailesi Amerikaya hareket üzere olduğundan Bağdattan hareket edip Basradan aktarma

suretiyle geçen bir İngiliz vapuru ile çalınan eski eserlerin İranın sahil şehirlerinden birine çıkarıldığı anlaşılmiştir. Vapura nakledilemeyen bir kısım sandıklarda Kütülammarede ele geçirilerek tesbit edilmiş ve bu işe el koyan resmi ve adli makamların güya ecnebi hizmetinde bulunmaları hasebiyle gecikmiş ve bu sırada hafirle birlikte tebdili kıyafet ederek Bağdattan kaçtıkları anlaşılmiştir. Hadise ile Hükümet ciddi ve esaslı şekilde alakadar olmuş ve neticede kaçırılmış olan heykelin de dahil bulunduğu eski eserler Hükümete teslim edilmiştir.

na rağmen bütün hmfüsiyetleri göz önünde tutularak toplu bir halde anlatılmamıştır. İşte bunun içindir ki, baş taraftaki izahatı da ihtiva eden bu yazımızı hazırlamamızın lüzumunu hissettik. Şimdi muhtelif bakımlardan yapmış olduğumuz incelemelerin neticelerini bildiriyoruz.

1 - Umumi görünüş:

Tabii büyüklükten küçük olan heykelin 7 santimetrelik kaidesiyle birlikte yüksekliği 79, genişliği 29,5 ve kalınlığı da 23 santimetredir. Ve daha ziyade alçı taşıma benzeyen, iyi bir cinsten olmayan bir mermerden işlenmiştir. Viilcutta ve daha ziyade baş kısmında görülen kabarcıklar ve pürüzler bunu açıkça göstermektedir. Bunlar heykelin uzun müddet toprak altında kalması neticesi teşekkül eden tuz kristalleridir. Nitekim hafriyat komiserinin raporunda ilk bulunuş anında bile "tesiri türab ve rutubetten haraba yüz tutmuş" olarak tavsif edilmektedir (13). Ön kısım da izah edildiği veçhile baş ile kaide üzerindeki küçük ayaklar kırılmış halde ayrı ayrı ele geçtiği için sonradan birleştirilmiştir. Böyle oldukları bilhassa başta açıkça görülüyor. Gözler ve kaşların aslında renkli ve kıymetli taşlarla tebarüz ettirilmiş olduğunu gösteren oyuklar ilk bakışta nazarı dikkati çekmektedir. Bu renkli ve kıymetli taşlarla heykelin mabette daha da gösterişli olarak durduğunu tahmin etmek mümkündür.

(u) Aziz Ogan, 24.1.1954 tarihli Cumhuriyet Gazetesinin ilave nüshasındaki hatıralarından.

(12) Mezopotamya Kral listelerinde Tufandan e-ıvel ve Tufandan sonra olmak üzere muhtelif hanedanlara ait bir çok kral isimleri bildirilmekte ve bunların saltanat yılları mübalağalı surette gösterilmektedir. Bu kralların bir kısmı efsanevi olup isimleriyle veya başka adlarla zikredilen efsanelerle tanınmış ilah veya yarı ilah mahiyetindedirler. Bu kabil kral listelerinde Adap kralı olarak sadece Lugalanni-mundu'dan başka isim geçmemektedir. Bakınız'. H. Zimmern Z. D. M. G. 78/30, E. F. Weidne Die Könige von Babylonien. • qnd Assyrien.

(13) Müzedeki hafriyat dosyasında Komiserin 12 Şubat 1319 tarihli raporu.

2 - *Kıyafet:*

Umumiyetle Sümerlilerin heykellerinde ve kraliyetlerinde bariz bir hususiyet arzeden kıyafet burada da en iyi bir misalini vermektedir. Saç, sakal tamamen traş edilmiş, belden üst kısım çıplak, aşağısı bel hizasından tutturulmuş olarak pileli eteklikler gibi genişliyerek ayağa kadar inen uzun bir koyun postu elbise ile örtülmüştür. Bu elbise kalınca altı ayda bir halinde dikine çizgilerle süslü, uçları sivri pilelidir. Bel kuşağının ucuna rıka yanından sırt kısmı olarak görünüyor. Ayakları keza çıplaktır. Sümerlilerin bu basit kıyafetini iklim hususiyetleriyle birlikte sade ve tabii oluşlarıyla izah etmek mümkündür. İlahi nizam, ahenk ve manevi varlığına daima en yüksek mertebeye ulaştırmağa çalışan bir kavmin kıyafetinde sadeliği tercih etmesi gayet tabiidir.

3 - *Vaziyet ve ifade:*

Şehrin hem hükümdarı, hem de baş rahibi sıfatını haiz olan Sümerlilerin devlet reislerinin (14) heykelleri daima aynı vaziyet ve ifadeyi taşımaktadırlar. Bu da tazimkar bir vaziyette, keskin bir şekilde dirsekten kırılan kolların göğüs üzerine ulaşarak ellerin hürmetkarane bir tarzda bağlanması ile yüzün tatlı ve manalı ifade- desidir. Bu heykeller mabetlerde en büyük tanrının karşısında daima ayakta bulun- durdukları için hükümdarın rica ve niyet - yazılarını müsait bir şekilde karşılayacağı: lutf ve ihsanını esirgememiş bulunan tırmıya minnet ve şükran borçlarının her an eda edilmekte olduğuna delil teşkil ederler. Ellerin göğüste bulunuşu, ilahi nizamın ve ahengin sahibi tanrıyı karşı bir teslimiyet ve itaat, yüzdeki hafif tebessüm, müteşekkik ve mesud izler de memnuniyet ve minnettarlığın ifade- sidir. Umumiyetle Sümerlilerin büttü heykelleri aynı ifade tarzını taşırlar (15).

(14) Hükümdarlık ve baş rahiplik sıfatının ikisini birden ifade eden sümerce ünvan Patesi veya daha doğrusu yeni okunuşu ile Ensi kelimesidir.

(15) Uruk Kralı Lugalkisalsi'nin küçük oğ-

4 - *Kitabe:*

Heykelin sağ omuzu üstünde, taşın en düz bir kısmı üzerine kazılmış bulunan muntazam bir çerçeve içindeki satır çizgilerini de havi üç satırlık kitabesi hem eski bir yazı örneği olması ve hem de heykelin hüviyetini göstermesi bakımından mühimdir. Transkripsiyonu şudur:

E. SAR

LUGAL
D A-L U

LUGAL
ki
ADAB

Bu eser ilk meydana çıkarıldığı zaman evvela hafif E. J. Banks, sonra da F. T. Danguin ilk satırın kralın adı olarak kabul edip ikinci satırın kuvvetli 'kral manasına tercüme ederek "Adabın kuvvetli kralı E. SAR" diye neşrettiler (16). Bunun çok yanlış olduğu muhakkaktı. İlk satırın E= ev, mabet ile başlaması dolayısıyla "SAR" kelimesinin mabet ve ikinci satırın kralın ismi olduğu aşikardır. Böylece tercüme "E. SAR mabetinde Adab kralı LUGAL-DALU"dur. Cümleye bir fiil ilavesiyle daha serbest tercüme de yapılabilir. Fakat ne olursa olsun bu kısa kitabeden kralın adını öğrenmiş bulunuyoruz.

5 - *Kronoloji:*

Esiki Önasy.1 kronolojisi hakkında zaman zaman ortaya çıkan yeni noktalar birbirlerini teyid etmekten ziyade hiç tutmayan rakamlar halinde tezahfü etmektedirler. Fakat muhakkak olan bu şey varsa kral listelerine ve senkronistfor esaslara dayanan araştırmalar neticesinde

luna ait Louvre Müzesinde bulunan heykel de hemen hemen tamamen aynıdır. Bakınız: F. T. Danguin R. A. XX, 3.

(16) E. J. Banks, A. J. S. L. XXI, 59.

F. T. Danguin, Les Inscriptions de Sumer et d'Akkad 216.

Önasya kronolojisi eskisine nazaran biraz daha inmiştir. Milattan önce 1400 yıllarından evvel hemen hemen bütün Önasyada devam etmiş olan karanlık çağın müddetinin azaldığı ve Birinci Babil Hanedanını, sonunun hiç olmazsa ortalama 200 yıl kadar indirildiğini kabul etmek lazımdır (17).

(17) Kronolojik nohai nazarlar için bakın::

Kemal Turfan, Eski Önasya, _ kronolojisinin

mühim bir noktası (Sümeroloji Araştırmaları 1040-1941 sayfa 955).

Bunlara nazaran geriye gitmek suretiyle Cenubi Mezopotamyada Sümerlilerin en eski yazılı vesikaları veren sitelerinin tarihini yuvarlak rakam 3000 den 2800 rakamına indirmemiz lazımdır. Böylece Adab kralı Lugald3.lu'nun zamanını takribi olarak bu rakamla tarihlendirebiliriz.

Dr. Mustafa Kalaç, Önasyarla ikinci bin yıl kronolojisinin bugünkü durumu. (İstanbul Arke-

oloji Müzeleri Yıllığı No. 6, sayfa 41, 1953 İstanbul).